

KYLÄ KESKELLÄ MERTA

Nötö aikojen saatossa

Alkusanat

Käsillä oleva kirjanen on syntynyt Nötön kotiseutuyhdistyksen luotsaamasta hankkeesta, jonka tulokse-
na syntyi tämä Nötön saaristoa ja sen historiaa käsittelevä julkaisu, vanhan kyläkokonaisuuden kiertävä
kulttuuripolku sekä Nötön kauniissa maisemissa kulkeva luontopolku.

Saaristomeren ja Nötön saariston kulttuurihistoriaa käsittelevä julkaisu pohjautuu erilaisiin kirjallisiin
lähteisiin, artikkeleihin, haastatteluihin sekä saaristolaisten päiväkirjoihin. Tähän julkaisuun olen par-
haan kykyni mukaan ja käsillä olevien tietolähteiden pohjalta koonnut Nötön historiikkia. Mikäli löydät
kommentoitavaa, korjattavaa tai haluat lisätä jotakin oleellista olemassa olevaan tekstiin, voit olla yhtey-
dessä julkaisun toimittajaan. Korjaukset tehdään seuraavaan painokseen. Tästä julkaisusta löytyvä kuva-
materiaali on pääasiassa nõtöläisten omista kotialbumeista. Kuvat ja niiden taustalla olevat tarinat ovat
keränneet Daniela ja Harri Seeskarin. Kuvien digitointityön toteuttivat Harri Seeskari ja Jouko Lehtola.
Kuvat lahjoitettiin Nötön kotisetuyhdistyksen käyttöön ja löytyvät myös *noto.fi* sivuilta.

Kulttuuri- ja luontopolun on toteuttanut Mila Sjöholm. Koska Nötön maat ovat suurimmaksi osaksi yksi-
tyisessä omistuksessa ei maastoon ole, maanomistajien toiveita kunnioittaen, pystytetty tietotauluja, reit-
tien opasteet löytyvät maastosta. Sekä kulttuuri- että luontopolku löytyvät sähköisessä muodossa Nötön
kotiseutuyhdistyksen sivuilta *notohbf.auf.fi*

Kyseessä oleva hanke on toteutettu Museoviraston ja Konstsamfundenin tuella. Åbo Akademin Kansan-
tieteen laitoksen arkiston haastatteluaineisto vuodelta 1993 toimi tärkeänä lähteenä mm. nõtöläisten
elinkeinojen kuvaamisessa. Niin ikään Daniela Seeskarin vuonna 2004 tekemä edesmenneen kauppiaan
Runar Abrahamssonin haastattelu antoi elävän kuvauksen kauppiaan elämästä Nötössä.

Erityiskiitokset haluan osoittaa Peppi Nyholmille, joka kahlassi läpi lukuisat haastattelut sekä paljon muuta
lähdemateriaalia ja auttoi minua löytämään kiinnostavia ja tärkeitä aiheita ulkopuolisen lukijan silmin.
Nyholm auttoi minua myös jäsentelemään ja rajaamaan valtavaa tietomäärää. *Kiitos Peppi.*

Lopuksi haluan kiittää Nötön kotiseutuyhdistyksen hallitusta ja Jaana Novitskijta kommenteista ja huomi-
oista työn eri vaiheissa. Erityisesti haluan kiittää kaikkia nõtöläisiä, jotka olivat mukana jakamassa omia
muistojaan ja tarinoitaan. Olen kiitollinen, että sain toteuttaa tämän projektin. Tunnen suurta kunnioitus-
ta saaristossa eläneitä menneitä sukupolvia kohtaan ja katselen nyt saarta, joka on ollut kesäparatiisini jo
neljäkymmenen vuoden ajan, aivan uusin silmin.

Kylä keskellä merta – Nötö aikojen saatossa

Teksti: Mila Sjöholm

Taitto: Iikko Kuusela

Suomi Kansikuva: Harry Michlesson / Ruotsi Pärmbild: Harry Michelsson

Julkaisija: Nötö Hembygdsförening rf

Paino: Copy-Set Oy

ISBN: 978-952-93-9927-7 (nid.)

ISBN: 978-952-93-9928-4 (PDF)

Sisällys

Johdanto	7
Saaristomeri	8
Saaristomeren kansallispuisto.....	8
Maisemarakenne	9
Arkeologinen kulttuuriperintö	10
Maiseman kulttuurihistoria	11
Perinnemaisemat.....	12
Saariston pysyvä asutus ja elinkeinot.....	12
Nötön kantatilojen elämää	13
Monitoimiset saaristolaiset.....	14
Maatalous ja karjanhoito.....	15
Tuulimylly	15
Metsästys	16
Kalastus	17
Saariston kukoistuskausi.....	18
Merenkulku	18
Venetyyppejä.....	19
Kulkuyhteydet mantereelle.....	20
Nötön seuraelämä ja sivistyskulttuuri	21
Kappeli	22
Nötön koulu	24
Nötön palvelut.....	26
Nötön osuuskuntakaupat ja kauppias Runar Abrahamsson	26
Posti.....	29
Terveystenhuolto.....	29
Saariston autioituminen ja nykyaika	30
Svea Jansson – kansankulttuurin tulkitsija Nötöstä	31
Lopuksi.....	33
Lähteet	34
Nötön kartta	35

Johdanto

Nötö kuuluu Paraisten kaupungin hallinnoimaan ulkosaariston kunta-alueeseen, ja on yksi saaristomeren kansallispuiston suurimmista saarista. Sijaintinsa ansiosta se on ollut aina tärkeä saari yhteyksien, kaupankäynnin ja hengellisen elämän keskipisteenä. Nötö sijaitsee ulkosaaristossa, mutta se ei ole ulkosaari. Sen maisemaa leimaa monimuotoinen ja vaihteleva luonto, jossa vuorottelevat laajalle levinneet mänty-metsät, avarat peltolaikut ja korvet.

Nötössä on jäljellä kulttuurihistoriallisesti arvokas vanhoista tiloista koostuva kyläkokonaisuus. Keskellä kylää seisoo vanha tuulimylly ja muutaman minuutin kävelymatkan päässä kylän satamasta vuonna 1757 käyttöön vihitty kappeli. Nötön asuttaminen on ajoitettu 1000-luvun alkuun ja myös viikinkien on arveltu poikenneen Nötön kautta, ja mahdollisesti jopa asuneen siellä. Vuoden 1540 maakirjojen mukaan Nötössä on ollut 13 taloa (”hemman”). Vielä ennen toista maailmansotaa, Nötö oli alueen suurin kylä, jossa oli 35 taloutta ja noin 200 asukasta.

Maanviljelyn ja karjanhoidon ohella pääasiallinen elinkeino oli kalastus. Myös metsästys oli tärkeää, ja talojen venekunnilla oli ulkoluodoilla metsästyspaikkoja linnustamista ja hylkeenpyyntiä varten. 1900-luvun puolivälin jälkeen, perinteiset saaristolaiselinkeinot eivät enää kannattaneet, alkoi saaristo autioitumaan. Vaikka kesällä Nötön kylänrannassa riittää elämää, on saari talvella hiljainen. Kiinnostus saaristoa kohtaan kuitenkin lisääntyy jatkuvasti ja yhä useampi saaristolainen saakin elinkeinonsa nykyisin matkailusta. Ajat muuttuvat, mutta rakkaus saaristoon pysyy.

Saaristomeri

Saaristomeri on ainutlaatuinen yhdistelmä luonnonmaisemaa ja ihmisvaikutuksen historiaa Ahvenanmaan ja Lounais-Suomen rannikon välisellä merialueella. Alueen arvokkaimmat kohteet kuuluvat Saaristomerен kansallispuistoon, jota luonnehtivat luontotyyppien moninaisuus ja lajien runsaus. Ympäristöministeriö on luokitellut Saaristomerен yhdeksi Suomen kansallismaisesta

Saaristomerен kansallispuisto

Saaristomerен kansallispuisto on perustettu vuonna 1983 turvaamaan ainutlaatuisen saaristoluonnon ja perinteisen saaristokulttuurin säilymisen tuleville sukupolville. Kansallispuiston pinta-ala on 500 km². Aluetta hoitaa muiden Suomen kansallispuistojen tapaan Metsähallitus.

Pääosa Saaristomerен kansallispuistosta sijoittuu merellisten olosuhteiden piiskaamaan kallioiseen ja lähes puuttomaan ulkosaaristoon. Välisaaristot, johon myös Nötön saaristo luetaan, ovat tiheämpiä ja niitä on vain vähän. Luonnontilaiset ja luonnontilaisen kaltaiset saaristometsien ja laitumien sekä perinnemaisemien kokonaisuudet ovat kansallispuistossa poikkeuksellisen edustavia.

Retkeilijän harrastusmahdollisuudet Saaristomerен kansallispuistossa ovat monipuoliset. Luonnontarkailun lisäksi kansallispuistoon voi tulla esimerkiksi melomaan tai telттаilemaan. Marjastus ja sienestys ovat sallittuja alueilla, joilla ei ole liikkumiskieltoa, kuten myös pilkkiminen ja onkiminen jokamiehenoikeudella.

mista. Lounainen saaristo on maailmanlaajuisesti harvinainen ja maisemaltaan ainutlaatuinen. Perinteinen rakennuskanta, elinkeinot sekä kulttuurihistorian elementit ovat erityisen hyvin säilyneet. *Nötö* sekä sen lähisaaret *Björkö*, *Berghamn*, *Lökholm*, *Borstö* sekä *Jurmo* ovat osa valtakunnallisesti arvokasta Saaristomerен kulttuurimaisema-aluetta.

Saaristomerен kansallispuiston uhanalaisten lajien määrä on maamme kansallispuistojen joukossa ylivoimainen. WWF Suomi on raportoinut Saaristomerен kansallispuiston yhteistoiminta-alueelta 467 silmälläpidettävää tai uhanalaista lajia (WWF 2014).

Kansallispuiston eläimistö tunnetaan varsin hyvin säännöllisten laskentojen ja tutkimusten ansiosta. Nisäkäslajeja on tavattu 25, joista yleisimpiä ovat erilaiset *hyrsijät*, *kettu*, *supikoira*, *minkki* ja *hirvi*. Itämerennorpan vähenemästä Saaristomerен kannasta suurin osa elää kansallispuistossa. Huomattavasti norppaa tavallisempi asukka on *harmaahylje* eli halli, joka on yleistynyt vahvasti ja jota tavataan koko alueella. (Metsähallitus 2014).

Myös linnusto on runsas ja kansallispuiston alueella tiedetään pesineen 132 lintulajia. Nötön saaristossa pesii noin 80 lintulajia, joista yleisimpiä ovat *kyhmyjoutsen*, *tukkasotka*, *sinisorsa*, *haahka*, *meriharakka*, *tylli*, *isokoskelo*, *silkkiuikku* ja *mustakurkku-uikku* sekä *käenpiika*,

haarapääsky ja *räystäspääsky*. Vähälukuisempia, mutta säännöllisiä, pesimälajeja ovat muun muassa *tukkakoskelo*, *sääksi*, *pilkksiipi*, *tuulihaukka*, *ruisräikkä*, *satakieli*, *pensaskerttu*, *töyhtöhyyppä*, *huuhkaja*, *kultarinta* ja *merikotka*. Aktiivinen suojelutoiminta on pelastanut merikotkan sukupuutolta, ja nykyään niitä voikin taas nähdä liitelemässä saariston yllä. (Lintuatlas 2017).

Rantaniityt muodostavat elintärkeän kasvuympäristön monelle kasvilajille. Kedot houkuttelevat kukillaan monia Suomessa jo harvinaistuneita perhosia ja hyönteisiä. Monet lajit ovat riippuvaisia tietyistä ketokasveista, joita vähentyneen laidunnuksen vuoksi esiintyy entistä harvalukuisempina. Myös lehtipuiden ja järeiden mäntyjen rooli lajiston ylläpitäjänä on nähtävissä puustoon

Maisemarakenne

Yleismaisemaa Saaristomerellä leimaavat kallioiset rannat. Alueella esiintyy runsaasti jääkauden muovaamia silokallioita, siirtolohkareita ja hiidenkirnuja. Kalliooperä on pääosin graniittia ja gneissia. Kallioilla on myös näkyvissä gneissien ja liuskeiden juonteita, jotka kulkevat maastossa itä-länsisuuntaisina jääkauden jälkeen. Kolmannen Salpausselän reunamuodostuma kulkee saaristomerен halki ja nousee veden yläpuolelle saarina, joilla tapaa hiekka- ja somerikkorantoja. Koko alue kuuluu hemiborealiseen tammivyöhykkeeseen. Saarien eri osat voivat poiketa paljon toisistaan; karu männikkö tai rantakivikko voi nopeasti vaihtua rehevään lehtoon. Kallioisten saarten laki on usein paljasta, sileää kalliota, jonka alapuolella metsät levittäytyvät.

Rantaniittyjä on eniten välisaaristovyöhykkeessä, mutta myös ulkosaariston suojaisilla rannoilla. Perinteinen karjatalous on jättänyt jälkensä saariston luontoon. Saaristomerelle ominaiset kalkkipitoisen alustan runsasruohoiset katajakedot ovat osa alueen kauneinta luonnonympäristöä. Saaris-

suuntautuneiden lajistoinventointien ansiosta. (Metsähallitus 2014). Väli- ja sisäsaariston havumetsien direktiivilaji lahokaviosammal, jota myös Nötön saaristossa esiintyy, on kansallisesti luokiteltu äärimmäisen uhanalaiseksi. (Faunatica 2013).

Saaristomerен vedenalainen luonto on Suomen oloissa erittäin monimuotoinen. Saaristomerelle tyypillinen vyöhykkeisyys heijastuu myös vedenalaiseen luontoon. Lajien ja habitaattien kirjo muuttuu vaihteittain sisäsaariston suojaisammista elinympäristöistä ulkosaariston avoimiin, karuihin kalliopohjiin. Kalakanta on runsas. Tavalisimpia lajeja ovat muun muassa *silakka*, *ahven*, *hauki*, *särki*, *lahna*, *kivinilkkä*, *kampela*, *siika* ja *simppu* (Wikipedia 2017).

ton pellot ovat pieniä ja rikkonaisia, ja sijoittuvat kallioiden välissä oleville savialueille.

Nötön seutu kuuluu vehreämpään välisaaristoon, josta löytyy piirteitä sekä ulko- että sisäsaaristosta. Nötön pääsaari on lähes 4 km pitkä ja paikoin noin 2 km leveä. Saari on ulkosaaristossa poikkeuksellisen rehevä ja saarta hallitsevat mäntyvaltaiset metsät. Mäntymetsiä esiintyy kaikenlaisia aina poronjäkälytyypistä heinäisiin- ja ruohosiinmäntymetsiin. Kallioiden ja mäntymetsien loimaan mahtuu myös soita ja korpea. Laajimmat koskemattomat metsät ovat Turun kaupungin omistuksessa, muut alueet ovat yksityisessä maanomistuksessa olevaa talousmetsää sekä pihvoja ja tontteja. Nötön laajat, jo niityiksi muuttuneet viljapellot kertovat sen ainutlaatuisesta historiasta ulkosaariston vilja-aittana. Kesällä maisema peityy keto- ja niittykukkien väriloistoon. Syksyllä tulipunaiset pihlajat tarjoavat suojaa ja ruokaa muuttomatkalla oleville linnuille ja kirkkaina talvina tähtitaivas on häikäisevän kaunis.

Arkeologinen kulttuuriperintö

Varsinais-Suomen saaristo on ollut asuttua myöhäisestä kivikaudesta (noin 2000–1300 eaa.) lähtien. Saaristomerellä tapahtuvan maankohoamisen myötä merestä kohosi asumiskelpoisia saaria, joille esihistoriallinen asutus levisi hiljalleen. Kivi- ja pronssikaudella merenpinta oli nykyistä 20–25 metriä korkeammalla ja ulkosaaristo sijaitsi nykyisten Nauvon, Korppoon ja Houtskarın pääsaarien paikkeilla. Rautakaudelle (500 eaa.-1150 jaa.) tultaessa asutus levisi Saaristomeren kansallispuiston alueelle.

Pronssi- ja rautakaudella saaristo oli harvaan asuttua, mutta tarjosi hyvät edellytykset kalastukselle ja metsästykselle. Nykyistä suolaisemmissa vesissä oli turskaa ja muita kaloja runsaasti. *Norppa, halli ja kirjohylje* olivat pyyntikohteina, samoin monet vesilinnut, joista saatiin myös untuvia.

Tärkeät meritiet kuljettivat viikinkejä, ja myöhemmin hansakauppiaita, idän kaupparetkille jo paljon ennen kiinteän asutuksen syntymistä. Yleisimmät muinaisjäännökset sijoittuvat juuri rautakauden lopulta 1800-luvulle asti. Suurin osa ulkosaariston arkeologisista löydöistä liittyy kalastuselinkeinoon. Tällaisia ovat muun muassa tilapäisasumuksena käytetyt kivimuodostelmat eli *tomtning*-jäännökset, labyrintit, veneenvetopaikat, kiviuunit ja kallioon hakatut merkit. *Tomt-*

ning-jäännökset ovat yöpymissuojia tai varastorakennuksia, joita kalastajat rakensivat väliaikaisille paikoilleen. Kalastusmatkat olivat usein pitkiä, joten suoja oli elinehto saariston ankarissa säissä.

Näyttävimpinä esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksinä voidaan pitää hautaraunioita, jotka on rakennettu pronssi- ja rautakaudella. Kansallispuiston yhteistoiminta-alueella hautoja on eniten Nötössä ja Hiittisten suurilla saarilla. Jo rautakaudella nämä alueet olivat tiheää saaristoa, josta on ollut lyhyt matka ulkosaariston kalavesille ja hyljejälle.

Nötön haudoista on löytynyt veneissä käytettyjä niittejä, mikä viittaa Lounais-Suomessa tuolloin yleiseen venehautaukseen (Tuovinen 1991). Venehautaus tarkoittaa rautakautista tapaa haudata vainaja veneessä polttamatta sitä. Haudoista paljastui myös ihmisen jäänteitä sekä runsaasti eri eläinten luita ja luista tehtyjä esineitä. (Tuovinen 2001). Hautoja on Sundbergenillä kaikkiaan viisi ja Mjoössä kaksi, mikä viittaa tutkijoiden mielestä pysyvämpään asutukseen (Tuovinen 1991). Toinen mahdollinen selitys on, että lähivesillä on tapahtunut haaksirikko ja muut matkalaiset ovat haudanneet uhrin. Hautaamisen aikaan maisema on ollut melkoisesti erilainen ja Sundbergen erillinen pieni saari.

Hiidenkiukaat eli hautarauniot

Myös hautaröykkiöiksi kutsutut kivilatomukset on koottu ”miehen nostettavissa olevista kivistä” pronssi- ja rautakaudella. Pronssikauden alkupuolella röykkiöihin haudattiin, mutta myöhemmin siirryttiin polttotuhkaukseen. Joistakin röykkiöistä on löydetty koruja ja aseita, niin kutsuttuja hauta-antimia. Osasta hauta-antimet ovat kadonneet tai niissä ei ole ollut niitä alun perinkään.

Usein hautapaikka on valikoitunut niin, että se on maastosta erottuvalla paikalla, kuten kallionhuipuilla ja lakialueilla, joilta on näkymä merelle.

Muinaismuistolaki suojelee näitä historiallisen ajan

Nötön kylänranta 1953

Käytännössä lähes kaikkia saaria ja luotoja on aikoinaan hyödynnetty ihmisen toimesta yhdellä tai useammalla tavalla. Jäljet ihmisen vaikutuksesta ovat kuitenkin vähentyneet saarista ja paikoin hä-

vinneet kokonaan, mikä vaikeuttaa maisemahistorian tulkitsemista nykypäivänä.

Maiseman kulttuurihistoria

Saariston kiinteän asutuksen alkua ajoittuu 1100-1300-luvulle. Asutus oli alkuaikoina keskittynyt suurille saarille tiiviisiin kyläyhteisöihin. Kyläkuvalle ovat ominaista pienialaiset niityt ja kallioiden suojassa sijaitsevat tiiviit taloryhmät. Asutus on keskittynyt pääasiallisesti suojaosan sataman ja pienialaisten kyläpeltojen tuntumaan. Kyläkokonaisuuteen kuuluvat asuin- ja talousrakennusten ohella satama laitureineen ja aallonmurtajineen, pienet pellot kiviaitoineen, kylää ympärivät laitumet sekä muut perinnemiljööt. Vanhat kantatilat sijaitsevat edelleen saarien keskiosissa viljelysmaitten ympäröiminä. Rakennettuun ympäristöön kuuluvat keskeisissä kylissä myös kappelit, koulut ja luotsiasemat.

1900-luvun loppupuolella saaristomeren kulttuurimaisemaan on vaikuttanut pysyvän asutuksen ja laiduntamisen vähenemisen lisäksi samaan aikaan tapahtunut matkailun lisääntyminen.

Nötön kylä on kansallispuistoseudun suurin ja myös yksi vanhimmista. Kulttuuriympäristönä seitsemäntoista taloa käsittävä, hyvin säilynyt kylä on varsin arvokas (RKY 2009) ja se kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen (YM 1992). Kantatilojen lisäksi kyläkokonaisuuteen kuuluu restauroitu tuulimylly, 1756 rakennettu kappeli, vanha kansakoulu ja monia arvokkaita rakennusryhmiä asuin- ja ulkorakennuksineen, navettoineen, latoineen ja rantavajoineen sekä näiden lisäksi torppia.

Perinnemaisemat

Perinnemaisemat ja perinnebiotoopit ovat syntyneet perinteisten elinkeinojen, karjanhoidon ja pienimuotoisen maanviljelyn, seurauksena. Perinteinen karjatalous on jättänyt jälkensä saarten luontoon. Lähes kaikilla saarilla on katajikkoisia nummia tai ketoja, hedelmällisillä alueilla lehdesniittyjä ja laidunhakoja. Perinnemaisematyyppejä ovat erilaiset niityt, kedot, nummet ja hakamaat, metsälaitumet ja lehdesmetsät.

Nykyisen väestön 1960-luvulla alkanut poismuutto on johtanut perinnemaisematyyppien umpeutumiseen. Vanhat laitumet ja niillä elävät uhanalaiset ja harvinaiset kasvit ja eläinlajit ovat

katoamassa. Monia niistä esiintyy ainoastaan Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla. Umpeutumista torjutaan maisemanhoitotoimenpiteillä eli raivaamisella ja laiduntamisella. Nykypäivänä Saaristomeren kansallispuistossa hoidetaan perinnemaisemia noin 300 hehtaarin alueella. Hoidon tärkein tavoite on laidunmaiden kunnostaminen ja entistäminen.

Myös Nötön saarella elää nykyisin kymmenpäinen lauma *ylämaankarjaa*, sekä *Suomen- ja Ahvenanmaan lampaita*. Nötön nelijalkaiset maisemanhoitajat laiduntavat nurmi- ja rantaniityillä sekä metsälaitumilla.

Saariston pysyvä asutus ja elinkeinot

Nötön saaren asuttaminen on ajoitettu 1000-luvun alkuun ja myös viikinkien on arveltu poikenneen Nötön kautta ja mahdollisesti jopa asuneen siellä. Elinkeinomurroksen myötä pyyntikulttuurin rinnalle nousivat maanviljely ja karjanhoito. Pronssikaudella noin 1000 eaa. Itämeri yhdisti jo voimakkaasti sen rannoilla ja saarilla asuvia. Merenkulku ja kauppa olivat tärkeitä elinkeinoja. Rautakaudella (500 eaa.–1000 jaa.) asutus levittyi ulommaksi, kun saarten pinta-alat kasvoivat maan kohoamisen myötä.

Seuraava asutusaalto saaristoon levisi 1100-luvun lopulla ruotsalaisen uudisasutuksen levittäytyessä Saaristomeren alueelle. Toisen Ruotista suuntautuneen muuttoaalton mukana Saaristomeren väkiluku alkoi kasvaa tuntuvasti 1200-luvun loppupuoliskolta alkaen. Itä-Uudenmaan rannikko ja saaristo saivat vankan ja kattavan asutuksen, joka keskittyi karjanhoitoon, kalastukseen ja peltoviljelyyn. Saaristomeren

asukasluku jatkoi kasvuaan 1500-luvun puoliväliin asti.

Nötön saarta ei mainita vanhoissa meriväylien kuvauksissa, mikä on johtanut päätelmään, että saari on jossain vaiheessa vaihtanut nimeään. Reittiselostuksista löydetty ”Malmö” on tulkittu tarkoittavan nykyistä Nötötä. Sana ”malm” on tarkoittanut hiekkaista metsämaata jollaisia Nötö ja Fårö ovat. Nimenvaihdos on luultavasti tapahtunut siinä vaiheessa, kun saarta on alettu käyttää karjan laidunmaana (nöt = nauta) ja nimi ollut 1500-luvulta saakka Nötö. (Zilliacus 1991). Toisaalta nimi on myös voinut johtua pähkinäpensaista, joita viereisellä saarella Mjoöllä tavataan vielä runsaasti. Nötöstä pähkinäpensaat ovat lähes kadonneet mahdollisesti silloin, kun rehevämpiä metsiä on raivattu peltojen tieltä.

1540-luvun maakirjojen mukaan Nötön kylässä tiedettiin olleen ainakin 13 taloa. 1600-luvulla Nötö oli jo Nauvon kolmanneksi suurin kylä, jos-

sa asui jopa 280 ihmistä. Nyt ihmismäärä oli käymässä jo niin suureksi, ettei sen aikaisilla menetelmillä pystytty elättämään kaikkia. Olot alkoivat huonontua ja sodat sekä kulkutaudit vaivasivat yhteisöjä. 1700-luvun alkupuolella isoviha ja rutto varjostivat saaristolaisten elämää. 1800-luvun puoliväliin tultaessa tekniset uudistukset olivat

Nötön kantatilojen elämää

Saarella on seitsemän kantatila, joiden omistajat ovat edelleen saaren suurimpia yksityisiä maanomistajia. Vanhimpien sukujen ja kantatilojen historia ulottuu 1600-luvulle saakka.

Kantatiloja olivat *Grannas*, *Backgrannas*, *Sjögrannas*, *Norrgrannas*, *Kallvik*, *Södergrannas* ja *Västergrannas* (*Oppstu ja Nederstu*). Kantatilat tai talot olivat yleensä hyvin varustettuja ja niillä oli karjaa, hevonen ja torppa. Torppia oli koko joukko, *Skräddars*, *Blomkvistese* ja *Smedan Båtvikissä*. *Övergårds* ja *Nedergårds Bånholmilla*, *Sjöbergs*, *Mattssons*, *Janssons*, *Adolfs-sons* ja *Lindholmin venetorppa* sekä *Fårhälla* ja *Vatukil Mjoössä*. Torpparit maksoivat vuokraa sekä työnä että rahassa. Maksu meni myös lammaslaitumista ja lehmästä, joka kulki talon mailla.

omiaan helpottamaan elämää myös ulkosaaristossa. Modernit kalastustavat, kuten koukku ja ajo verkot kevensivät kyläläisten työtaakkaa, ja uusia välineitä pystyttiin käyttämään myös kylien ulkopuolella. Saaristoon alkoi virrata uutta asutusta ja väkiluku alkoi taas kasvaa nopeasti.

Kyläkunnan maat ja vedet jaettiin aikanaan periaatteella, että se on kaikkia kohtaan tasapuolinen. Kalavedet ja laidunmaiden käyttövuorot kiersivät vuosittain, mutta viljelykset pysyivät omina. Kalavesien kohdalla sopimus on edelleen voimassa.

Vuonna 1783 Vestergrannas jaettiin Nygrannnasiin ja Opstuun ja Backgrannasista lohkottiin Backaksen tila vuoden 1910 tienoilla. Vuosina 1900-1945 kaikista kylän tiloista lohkottiin tontteja, Vestergrannasista jopa kymmenen tonttia. Pääosin tontteja lohkottiin sukulaisille tai perinteisiä elinkeinoja harjoittaneille saaristolaisille. Ensimmäiset tontit vapaa-ajanasukkaiden käyttöön lohkottiin vasta vuoden 1950 tienoilla.

Asukkaiden kertomuksista käy ilmi talojen mo-

Torpparilaitos

Suomen torpparilaitoksen juuret ulottuvat 1600-luvulle, jolloin aateliskartanoiden maille ryhdyttiin perustamaan torppia helpottamaan kartanoiden työvoimapulaa. Vuodesta 1740 lähtien saivat myös talonpojat ottaa perintötiloilleen torppareita. Torpparilaitos olikin yksi merkittävimmistä 1700-1800-lukujen yhteiskunnallisista reformeista. Talonpojan kanssa samaa perhettä olevan torpparin oikeudet olivat merkittävästi paremmat kuin vieraan maille viljelyksensä raivanneen torpparin. Torppareista muodostui pian uusi yhteiskunnallinen ryhmänsä, joka sijoittui maata omistavien talonpoikien sekä irtaimen työväestön välimaastoon.

Vuonna 1918 säädetty torpparilaki oikeutti vuokratilalliset halutessaan lunastamaan tilansa itselleen. Lakia täydennettiin vuosina 1919 ja 1922. Torpparilain perusteella lunastettiin 1940-luvulle mennessä 45 000 tilaa itsenäisiksi.

Heinäntekoa Kalvikissa 1938

nia vaiheita ja ajoilleen tyypillisiä tyylejä. Ikkunat ovat olleet pienemmät ja lyijylasiset. Lattialankut ovat olleet maalaamattomia, ja ne on ollut tapana hioa hiekalla puhtaiksi. Mattoja on käytetty lähinnä talvisin. Seinät oli ennen vanhaan tapetoitu sanomalehdillä, myöhemmin tulivat pinkopahvit ja kukalliset tapetit. Leipä oli tapana leipoa leivinuunissa jo syksyisin ja ripustaa talveksi katosta roikkuviin vartaisiin. Valokin saatiin alun perin lähinnä uunista. Myöhemmin taloihin tuli kaasuhelloja ja muita uudempia uuneja sekä öljylamppuja.

”Perhe asui talvella tuvassa, joka on nykyisin keittiö. Kesällä asuttiin omissa kammareissa (”bodar”). 1903 talossa tehtiin sisäremontti, tuolloin uusittiin mm. ovia ja ikkunoita ja muurattiin leivinuuni. Ennen remonttia ikkunat olivat olleet pienemmän ja lyijylasiset. Mustat hirsiseinät on myöhemmin peitetty pinkopahvilla ja kukkatapeteilla. Lattialankut olivat kuusta, ja ne kuurattiin puhtaiksi hiekalla. Tunnut katto on uusittu moderneilla paneeleilla.” (Arttur Pettersson)

Nötön vanhimpina tiloina pidetään Sjögrannasia ja Kalvikia. Kalvikin nykyisen päärakennuksen vanhin osa on rakennettu 1751 (ÅA 1992), ja sen uskotaan olevan Nötön vanhin talo. Myös muissa taloissa on viitteitä siitä, että joitakin osia niistä olisi rakennettu jo 1700-luvulla. Sjögrannasin tila kylänlahden pohjukassa on oletettavasti Nötön vanhin tila. Tilan perusti Anders Larsson vuonna 1699. Kaupan vieressä sijaitseva Sjögrannas oli 1900-luvun alkupuoliskolla perinteisesti kehän muotoon rakennettu tila, jossa rakennuksilla oli tuohikatto ja jonne johti portti, ”smugon”. Valitettavasti 1961 tilalta paloi viisi arvokasta hirsiaittaa. Nyt pihapiirissä on vain kaksi talousrakennusta. (Rakennushallitus 1986).

Monitoimiset saaristolaiset

Saariston- ja rannikkoalueen elämälle on koko Itämeren piirissä ollut tyypillistä se, että ihmisten toimeentulo on koostunut monesta pienestä tulolähteestä. Sisä- ja välisaaristossa maanviljely ja kalastus on yhdistetty niin, että kalastus on leimannut tiettyjä kuukausia, maanviljelys toisia, ja muina aikoina on saatettu harjoittaa jotain muuta elinkeinoa. Talouden pohja on levännyt vankemalla perustalla, kun huono kalastusvuosi on pystytty kompensoimaan hyvällä viljavuodella ja toisinpäin. Kaikki se mitä pystyttiin, valmistettiin itse kotona. Elämänmuoto kulutti vähän rahaa, mutta vaati vastapainoksi paljon työtä.

Nötön saarella pääasiallinen elinkeino oli kalastuksen ohella maanviljely ja karjanhoito. Myös metsästys oli tärkeää ja talojen venekunnilla oli ulkoluodoilla metsästyspaikkoja linnustamista ja hylkeenpyyntiä varten.

Muihin ulkosaariin myytiin polttopuuta ja perunaa. Peruna kasvoi Nötössä hyvin ja laajoista metsistä riitti puuta hakattavaksi. 1930-luvulla Turun kalakauppiaiden osuuskunta perusti Nötöhön kalansavustamon, joka työllisti hyvin erityisesti köyhiä torpparis naisia. Savustamon toiminta lopui 1950-luvulla, kun kalasäilykkeiden valmistus ei enää kannattanut.

Maatalous ja karjanhoito

Karjatalous on saaristossa ollut peltoviljelyä tärkeämpää, mikä johtuu siitä, että ympäröivillä saarilla on ollut runsaasti hyviä laidunalueita eli rantaniittyjä. Karjanrehuksi on voitu kerätä myös erilaisia luonnon antimia pellolla kasvatetun heinänsä. Näin pienillä peltoaloilla oli mahdollista keskittyä kasvattamaan ainoastaan viljaa, mikä oli huomattava etu.

Nötön pelloilla viljeltiin vehnää, ohraa ja ruista. Kauraa viljeltiin pienimuotoisemmin eläinten rehuksi.

Maatalous oli tähän aikaan kaikkialla työvoimavaltaista ja vähän koneita käyttävää, jolloin saaristolle tyypilliset pienet peltoalat eivät olleet esteinä maatalouden kehittymiselle. Tiloilla oli omat hevosvetoiset aurat ja niittokoneet, mutta traktoreita hankittiin myöhemmin yhteisö-

tukseen. (Jansen 2017.) Monet maatalouden uutuu-
det levisivät nopeasti saaristoon, sillä saaristo ei ollut tähän aikaan vielä syrjäseutua ja talot olivat suhteellisen varakkaita.

Nötössä kaikilla oli eläimiä. Tiloilla oli useampia eläimiä: hevosia, lemmiä, lampaita ja sikoja. Kalastajilla ja torppareillakin saattoi olla pieni lato lampaille tai oma lehmä. Lampaat ja lehmät vietiin usein kesäisin veneillä tai hinattiin proomuilla lähisaarten niityille laiduntamaan. Lypsäminen kuului naisten töihin ja lehmät käytiin lypsämässä soutu- tai purjeilla laidunsaarilla aamuin illoin. Lampaita pidettiin villan ja lihan takia. Lampaan- ja sianliha suolattiin syksyllä ja säilöttiin. Talvella liha syötiin keitetynä perunan ja lantun kanssa. Kesäksi liha palvattiin Sjögrannasin savusaunassa. (Åbo Akademi 1992.)

Lypsyllä 1940-luvulla

Tuulimylly

Tuulimyllyt edustavat sekä maatalouden kehittymistä että rakennuskulttuuria ja teollistumista. Niissä yhdistyvät kirvesmiehen, sepän ja puusepän taidot. Kahta samanlaista vanhaa myllyä tuskin löytyy, koska ne rakennettiin pääosin paikallisin voimin ja aina erilaisiin tarpeisiin, yleensä ilman mallipiirustuksia.

Keskellä Nötön kylää seisova tuulimylly oli käytössä sodan alkamiseen saakka 1930-40-luvuille. Tämä sittemmin restauroitu tuulimylly kuuluu Sjögrannasin tilaan. Myös Norrgrannasilla, Backgrannasilla, Granasilla, Kalvikilla ja Oppstulla oli jokaisella oma tuulimyllynsä – ”mölla” (vindmylla). Maiseman on täytynyt olla hyvin kaunis, kun mereltä saapuessa on saarella näkynyt useita tuulimyllyjä. Nykyisin näistä on muistona vain myllynkivet, jos niitäkään

Oppstun väki perkaamassa kalaa 1920-luvulla

Metsästys

Ulkosaarien rannoilta saattaa vieläkin löytyä kivistä ladottuja puolikaaren muotoisia muureja, jotka muodostavat rannasta katsoen näkösuojan. Muureja on kansanomaisesti kutsuttu nimellä paahus, koija tai koju, ruotsiksi. Jos luodolla ei ollut yhtään kiviä, voitiin suoja rakentaa puusta tai huovasta.

Paahusten eteen rantaveteen sijoitettiin kelmumaan puusta veistettyjä houkutuslintuja eli *kaaveita*, jotka saivat linnut laskeutumaan rantaveteen, haulikon kantaman päähän paahuksen taakse piiloutuneesta metsästäjästä. Houkutuslinnut valmistettiin pingottamalla linnunnahka puun päälle ja tukemalla kaula kepillä.

Merilintujen pyynti yhdistetään yleensä keväiseen haahkanpyyntiin. Aikojen kuluessa paahuksien tuntumasta on ammuttu myös telkkiä, pilkkasiiپی, mustalintuja, tukkasotkia, lapasotkia, isokoskeloita ja alleja.

Merilintujen pyynti oli menneinä vuosisatoina tuottoisa pyyntitapa, joka toi tuoretta lihaa pöytään pitkän talvikauden jälkeen. Ne linnut, joita ei valmistettu heti ruoaksi suolattiin tynnyreihin. Sodan jälkeisenä aikana merilintujen pyynti on menettänyt vähitellen taloudellisen merkityksensä, mutta sen symbolinen merkitys metsästäjäkulttuurissa on säilynyt pitkään.

Hylkeenpyynti oli Nötössä elinkeinona pienimuotoisempaa kuin esimerkiksi naapurisaarissa Aspössa. Kerrotaan, että ”kauan sitten” lähti seitsemän venekuntaa etäisille kalaluodoille hylkeenpyyntiin, aamuyöstä oli ahtojaat nousseet ja vieneet venekunnista kuusi. Vain yksi isäntä renkeineen säilyi, sillä häntä oli tarinan mukaan vedenhaltija unessa tästä varoittanut. Turman kerrotaan autioittaneen kahdeksantoista taloa Nötön ensimmäisestä kylästä Mattsbackasta. (Lundberg 2003.) Liekö tämä liennyttänyt Nötön isäntien hylkeenpyyntihaluja.

Kalastus

Kalastusta on Itämeren rannikolla harjoitettu jo kivikaudella. Tällöin kalastettiin luukoukuilla ja atraimilla suurempaa kalaa. Karkeampia verkkoja lienee kalastuksessa käytetty jo 200-300-luvulla. Hienompien verkkojen valmistus mahdollisti silakan kalastuksen, jota harjoitettiin jo 1100-luvulla eteläisellä Itämerellä. Vähitellen verkkojen ohella yleistivät perinteiset rannikkokalastuksen pyyntivälineet kuten erilaiset rysät, paunetit ja nuotat.

Nötön pääasiallinen elinkeino oli kalastus 1960-luvulle saakka. Aina 1950-luvulle saakka käytiin syksyisin Jurmon vesillä kalassa. Kalastusmatkat olivat usein pitkiä, joten suoja oli elinehto saariston ankarissa säissä. Nötöläisillä oli kalastajamökkejä Jurmon luodoilla, joilla asuttiin noin viikko kerrallaan. Aina ei kalakareilla yöpymiseen tarvittu edes mökkiä, vaan nukuttiin avoimen taivaan alla, tai vene voitiin kallistaa reelingilleen tuulensuojaksi. (Åbo Akademi 1992.)

Kalastuksessa merkittävintä on ollut silakan kalastus. Kevätsilakkaa on kalastettu nuotilla, jadoilla ja rysillä touko- ja kesäkuussa ja talvella on harjoitettu talvinuottakalastusta. Kalaa vietiin sadan kilon tynnyreissä Turkuun ja aiemmin myös Tallinnaan ja Tukholmaan. Myös ahventa ja haukea pyydettiin ja sodan aikana, kun ravinnosta oli pula, kalastettiin myös turskaa.

Ammattikalastajien ja muiden välillä ei ollut niin suuria eroja, vaan kaikki kalastivat. Kantatiloilla oli omat kiertävät kalavedet, jotka vaihtuivat vuosittain. Torpparit kalastivat merenlahdilla ja rannoilla pienemmillä verkoilla. Nötössä toimi jonkin aikaa myös pieni kalastajakilta, *Nötö Salteriförening*. (ÅA 1993.)

Puuvillaiset kalaverkot tehtiin itse ja niitä paikailtiin talven aikana. Valmiit pauloitettut verkot värjättiin tummaksi punaisella kateku-värillä, joka on eräänlaista hartsia. Värjääminen lisäsi verkkojen kestävyyttä. Myöhemmin verkkoja sai ostaa myös kaupasta. (ÅA 1992.)

Saariston kukoistuskausi

Lähes kaikkialla Suomen saaristoissa elämä voimistui ja vakiintui 1800-luvun kuluessa. Uudet kalastustavat, kuten koukku- ja ajoverkot, eivät enää vaatineet kyläläisten yhteisiä ponnisteluita, mikä mahdollisti haja-asutuksen synnyn.

Kun Suomi sotien 1808-1809 jälkeen yhdistettiin Venäjän imperiumiin, Saaristomeren yhteydet Ruotsiin ja Tukholmaan hiipuivat. Tukholman kauppa korvautui kuitenkin pian Venäjän ja Viiron markkinoilla. 1800-luvun loppua voidaankin syystä kuvata saariston kulta-ajaksi, koska

Merenkulku

Hyvät satamat edesauttoivat sahojen ja telakoiden perustamista saarille. Saarilla rakennettiin ja varustettiin laivoja, jotka kulkivat Itämerellä ja Atlantilla. Myös Nötön saarella oli merkittävää varustamo- ja laivanrakennustoimintaa, jonka saaren runsaat metsävarat mahdollistivat. Nötössä oli kaksi sahaa, ja perinteinen veneenrakennustoiminta jatkui aina 1900-luvun puoliväliin saakka. Suurin ja nimekkäin Nötössä rakennettu purjealus oli Julie, jonka pohjalaiset ammattimiehet rakensivat Norrgrannasin rannassa 1886. Julie kuitenkin hajosi myrskyssä ensimmäisellä Englannin purjehduksellaan ja vei mukanaan suurimman osan miehistöstä ja matkustajista. (Zilliacus 1974).

Nötöläiset rakensivat itse kalasumppulaivoja, joilla vietiin elävää kalaa Tallinnaan ja Tukholmaan.

idänkaupan ohella saaristolaisten taloutta tuki 1800-luvun lopulla mittava pienvarustamotoiminta. Talonpoikaispurjehdus toi saariston tiloille vaurautta ja toimi saariston tilattoman väestön työllistäjänä.

Myös nötöläisten vauraus 1800-luvun lopulla johtui osittain näistä talonpoikaispurjehduksista. 1800-luvun lopulla ennen maailmansotia saarella oli 35 taloutta ja oma koulu (Nordkvist 2007).

Tallinnasta rahdattiin paluulastina jauhoja ja perunaa. (Museovirasto 1986). Nötön laivastoon kuuluivat kalasumppualukset Freija, Odin ja Ture sekä joukko yhteisomistuksessa olleita kaljaaseja Paul, Ina, Rauha, Kalervo ja Sede. (Zilliacus 1974). Viimeksi mainitun hylky on edelleen Finnavikin lahdessa.

Saaristolaisten pyrkimys kehittää yhä parempia eri tarkoituksiin sopivia aluksia on johtanut erilaisten kalastajavenemallien syntymiseen. Kalastajaveneet ovat olleet kantavia, keveitä avoveneitä, joilla on kuljettu sekä purjeilla että soutamalla. Nykyaikaisiin veneisiin verrattaessa ovat vanhat veneet silmiinpistävän leveitä. Veneet ovat lisäksi suhteellisen laakeita pohjaltaan, niiden syväys on vähäinen, eikä niissä ollut köliä.

Talonpoikaispurjeita 1940 -luvulta

Venetyyppejä

Verkkovene (skötbåt) oli saaristolaisen yleisvene. Sillä kalastettiin sekä kotinurkilla että ulkomerellä, kuljetettiin eläimet laitumille, heinät ja lehdekset kotiin sekä käytiin lypsillä. Verkkovene oli välttämätön joka taloudessa. Tavallisin koko oli aiemmin 18 - 21, myöhemmin 21 - 24 jalkaa.

Soutusumppuvene (sumpjollen) on teräväperäinen vene, jonka perässä tai keskellä on sumppu elävän kalan säilyttämistä varten. Sumpussa voitiin kuitenkin kuljettaa melkoinen määrä kalaa, kunhan kala ei ollut sumpussa liian kauan ja veden vaihtumisesta huolehdittiin. Soutusumppu oli kevyt soutaa ja purjehtikin kohtalaisesti. Koko on 12 -18 jalkaa.

Purjesumppulaivan erikoisuus on perässä oleva

sumppu, jossa kuljetettiin elävää kalaa myytäväksi. Veneen peräosa, joka muodosti sumpun, tehtiin niin matalaksi, että sumpun kansi oli miltei veden pinnan tasalla. Tämä ominaisuus antoi purjesumppulle sen luonteenomaisen ulkonäön, samoin kuin keskilaivassa sijaitseva isokokoinen kajuutta. Ne olivat nopeita veneitä ja matka Turusta Tukholmaan saattoi hyvässä tuulella sujua alle 20 tunnissa. Niinpä sumppulaivoilla kuljetettiin yleisesti myös rahtia ja ihmisiä. Purjesumppulaivojen koko on 40 - 50 jalkaa.

Proomut olivat kuin suuria runkoja joissa oli päädyt ja niitä hinattiin kaikenkokoisilla veneillä. Proomuilla ei ollut moottoria, purjetta tai airoja. Proomut olivat käteviä käyttää, vaikka niitä pitikin hinata toisella veneellä. Mikään ei hidasanut proomua ja siihen sai ison lastin kerrallaan. Niillä kuljetettiin kaikkea – erityisesti lehmä, joita proomuun mahtui 7-8 kerrallaan. Proomu ei kuitenkaan ollut käytännöllinen pitkillä matkoilla, kunnes tuli voimakkaampia moottoreita joilla hinata. Proomuja saatettiin myös vuokrata korvausta vastaan.

Kulkuyhteydet mantereelle

Ennen yhteysalusten tuloa Turussa käytiin yleensä kahdesti vuodessa. Keväällä mentiin Turkuun myymään kalaa ja syksyllä käytiin syysmarkkinoilla, josta ostettiin talvivarastoa, kuten kahvia, sokeria ja jauhoa. Nauvon kylällä käytiin tarpeen mukaan ostamassa mm. olkia ja puutavaraa. Mantereelle kuljettiin joko omilla veneillä taikka saatiin kyyti ohi kulkevilta rahti- tai kauppalaivoilta. (ÅA 1992.)

Kun yhteysalusten myötä yhteydet saaristoon avautuivat, mantereelle päästiin useammin. Ennen ensimmäistä maailmansotaa yhteysaluksena Nötön ja mantereen (Nauvo) välillä toimi höyrylaiva s/s Nagu, vuonna 1924 alkoi liikennöidä s/s Östern. Nötö oli reitin päätepiste molemmilla

aluksilla. Aurajoelta liikennöinyt Östern kulki Turusta Nauvon ja Korppoon kautta aina Nötöseen asti. Östern saapui Nötöseen aina iltaisin ja palasi takaisin mantereelle aamulla. Toisinaan huonojen sääolojen sattuessa saattoi käydä niin, että laiva hädin tuskin ehti Nötöhön aamuksi. Östernin tulo oli nähtävyys. Sen tuloa matkustettiin katsomaan, tavattiin naapureita ja tuttuja. (ÅA 1992.)

Vuonna 1951 höyrykattilat poistettiin ja Östern muutettiin moottorialukseksi. Östern jatkoi Korppoon linjalla vuoteen 1964. Tähän saakka yhteysalukset olivat liikennöineet vain kesäisin, nyt reitille tullut m/s Utö aloitti ympärivuotisen reitiliikenteen ja saariston yhteydet avautuivat ihan uudella tavalla.

Nötön seuraelämä ja sivistyskulttuuri

Nötö toimi paitsi juhlatöimistusten ja jumalanpalvelusten, myös huvitteluelämän keskuksena. Jo varhain perustettiin koulun ja kirkon väliselle kalliolle tanssilava. 1919 perustetun Nötön nuorisoseuran ”*De Unga i Havsbandet*” aloitteesta venäläisten kasarmirakennus Aspöstä siirrettiin Nötöhön seurojentaloksi Grannasin tilan luovuttamalle tontille. Nuorisoseuran yksi tärkeistä tehtävistä oli tanssien järjestäminen noin kolme kertaa kesässä. Tulisieluinen opettaja Hjalmar Strandberg toimi seuran ensimmäisenä puheenjohtajana ja tansseja pidettiin tiuhaan (Zilliacus 1974.) Nötöläiset ovat kertoneet, että juhliin tultiin kauempaakin eikä kotiin välttämättä päästy lähemmään enää keskellä yötä, joten tanssit saattoivat jatkua aamuun asti. Havsborg toimii vielä nyky-päivänäkin tanssi- ja juhlapaikkana.

Myös talven mittaan riitti tapahtumia, tähän aikaan Nötön väkimäärä kasvoi talvisaikaan, kun miehet palasivat meriltä kotiin. Joulun alla tultiin koulun joulujuhlaan katsomaan oppilaiden teatteriesitystä. Tapanina tanssittiin ja loppiaista seuraavana sunnuntaina pidettiin saaren maapäivät. Tällöin kaikki torpparit ja talonpojat kokoontuivat neuvonpitoon siitä, minkälaisia asioista tuli kyläyhteisön seuraavan vuoden aikana huolehtia. Kerrotaan, että kokous päättyi siihen, kun lapset, niin tytöt kuin pojat housuihin puettuna lakaisivat ”joulun pihalle”. Äijien oli tapana puuttua touhuun, sillä mielellä, että tarkistettiin miten ”asian” laita oli. (Zilliacus 1977.) Myös Nötön Martat järjestivät erilaisia tapahtumia, joissa oli ohjelmaa sekä nuorille että vanhoille – teatteria ja tanssia. Muita yhteisen kokoontumisen aiheita olivat lukukinke-

rit, merimiesten lähetysjuhlat sekä evankelisjuhlalat. Nötöhön tultiin kaikilta lähisaarilta hääjuhliin, syntymäpäiville ja kuolinpesähuutokauppoihin – ei välttämättä tavarana vuoksi, vaan koska kaikki muutkin olivat siellä. (ÅA 1993.)

Naapureilla kyläily kuului asiaan, mutta yhteydenpito saarien välillä, erityisesti kelirikon aikaan, oli haastavaa. Talvet olivat tähän aikaan pitkiä ja kylmiä, jäitä riitti hyvin usein huhtikuulle sakka. Jäitä pitkin päästiin saaresta toiseen luistellen, hiihtäen tai hevosella. Lapsia ei päästetty yleensä yksin liikkeelle - kesällä kauniilla säällä sai soutaa ja talvella sai mennä, kunhan oli varmistuttu jään

kantavuudesta. Elämä saattoi toisinaan olla hyvin yksinäistä pienemmillä saarilla. (ÅA1992.)

Ennen puhelinverkon tuloa saaristoon tieto tapahtumista le-

visi muihin saariin esimerkiksi niin, että nostettiin purje näkyvälle paikalle kalliolle. Puhelinyhteys Nötön saaristoon saatiin vuonna 1946 ja miltei kaikkiin taloihin asennettiin puhelin. Puhelimen tulo oli valtavan kiinnostava asia vanhoillekin ihmisille, jotka kuitenkin arkailivat puhua puhelimeen. Vanhempi väki kuuli kyllä puhelimen soivan, mutta he eivät mielellään menneet vastaamaan. Nuorisosta oli hauska vitsailla vanhemman väen kanssa – nuoret saattoivat soittaa juuri kun näkivät, että talosta poistuttiin. (ÅA 1992). Puhelimen saapuminen avasi yhteydet ulkomaailmaan ihan uudella tavalla, nyt saatettiin puhua kuulumiset Turussa

ja Helsingissä asuvien ystävien ja sukulaisten kanssa puhelimitse. Puhelimet tekivät myös helpommaksi yhteydenpidon Nötön saariston asukkaiden kesken.

Lukukinkerit

Kinkerit, lukukinkerit tai lukuset olivat alun perin kirkon pitämiä kristinopin kuulustelutilaisuuksia. Lukukinkereillä on ollut suuri vaikutus, kansamme kasvattajana. Varsinkin entisaikoina se täydensi puutteellisia kouluoloja. Kinkereillä tutkittiin ja tehostettiin kansan, varsinkin lasten ja nuorison lukutaitoa. Lukukinkereillä opetettiin veisuuta ja keskusteltiin niin hengellistä kuin myös tavallista elämää koskevista asioista.

Teatteria kesäjuhlilla 1934

Nötön kappeli 1933

Kappeli

Vanhin maininta Nötössä sijainneesta Heraan huoneesta löytyy vihkitodistuksesta vuodelta 1657, jossa todetaan saarelainen pari vihityksi Nötön kappelissa. Tämä lienee ollut tiloiltaan pieni, vaatimaton rakennus keskellä kylää. Uusi kappeli pystytettiin jo vuonna 1664 kylän läntisen sataman suulle Eurholmalle, joka myöhemmin sai nimekseen Kappalholm. Rakennuspuut tuotiin Kasnäsista saakka, mutta rakennustyön hoitivat kappelikunnan omat miehet. Kappalholman kappeli rakennettiin suurimmaksi osaksi Maria Sofia de la Gardien, Suuren Jacobin tyttären, tuella. Tarina kertoo, että alus jolla Maria Sofia seilasi, joutui sään armoille, jolloin hän lupasi pystyttää Herran huoneen sinne, missä hänen jalkansa ensimmäiseksi koskettaisivat maata. Tämä paikka oli Lökholma, mutta koska lökholmalaiset olivat jo tuolloin mukana Kappalholman kirkkohankkeessa, antoi kreivitär taloudellisen tukensa tälle projektille. Maria Sofia lahjoitti myös alttarivaatteet, kasukan, pari kynttilänjalkaa sekä 500 taaleria kirkolle. Kirkko valmistui vuonna 1665 ja palveli tällä paikalla yhdeksänkymmenen vuoden ajan. Kappalholman katsottiin kuitenkin sijaintinsa vuoksi olevan hankalasti tavoitettavissa ja niin päätettiin rakentaa kappeli pääsaarelle. Vuonna 1756 nykyiselle paikalle pystytetty kappeli korvasi Kappalholman kappelin. Kappeli vihittiin käyttöön vuonna 1757 ja nimettiin Pyhän Abrahamin mukaan. Se valmistui lopullisesti vuonna 1772, kun maalari G. Lucander sai seinämaalaukset valmiiksi. Nötön Kappeli on säilynyt lähes alkuperäisessä kunnossa ja sitä pidetäänkin saariston Herran huoneiden helmenä.(Zilliacus 1974)

Vuonna 1774 kappelin ympärille perustettiin pengerretty hautausmaa. Tähän saakka vainajat oli haudattu kappelin alle. Jokaisella talolla oli kappelissa neljä irrotettava lattialankua, jotka oli merkitty tilojen omilla puumerkeillä. (ibid 1974)

Vuonna 1801 nötöläiset palkkasivat Emmanuel Sonckin itselleen papiksi ja antoivat hänelle asunnoksi venemiehen torpan Fårhällan. Emmanuel kuitenkin menehtyi saarnamatkalla huhtikuussa 1803 pudotessaan jäihin Mjoön edustalla. Omaa pappia ei sen koommin ole Nötön saarella ollut vaan saarnamiehet saapuivat messua pitämään Nauvosta saakka. Matka oli pitkä ja usein poikettiin matkan varrella Berghamniin, jossa pappia ja lukkaria kestitettiin huolellisesti. Monta messua jäi Nötön kirkossa pitämättä, ja yhtä usein todistettiin pappismiesten jumalan sanan julistusta voimakkaasti päihtyneessä tilassa. Saarnamies Jakob Nordqvist valistikin seuraavasti seurakuntalaisiaan ”Älkää tehkö niin kuin minä, vaan niin kuin minä sanon.” (ibid 1974)

Nötön koulu

Nötöläiset päättivät kansakoulun perustamisesta jo 1840-luvulla. Meni kuitenkin yli 40 vuotta ennen kuin koulu lopulta perustettiin. Vuosina 1887-1889 koulutoiminta aloitettiin kiertokouluna, jossa opetus toteutui kiertävän opettajan toimesta. Sama opettaja opetti lapsia myös muilla lähisää-
rillä.

Nötön kouluhanke oli esillä monissa lehdissä: Fol-
kwännen kirjoitti 22.03.1884: ”Monet näistä rik-
kaammista pitäjistä eivät vielääkään ole perusta-
neet koulua eivätkä pyrikään sellaiseen, sen sijaan
ihmiset pienessä seurakunnassa ovat innokkaita
saamaan itselleen sellaisen.” (Mattsson 2016.)

Ensimmäiseksi opettajaksi valittiin Lagerqwist,
joka sai palkkaa 200 markkaa vuodessa ja ilmai-
sen ylläpidon tilalla, jolla koulua pidettiin. Kier-
to-
koulu oli tauolla muutamaa vuotta myöhemmin,
vuonna 1884, koska opettajaa ei löytynyt. 1887 löy-
tyi uusi opettaja, Robert Söderman. Söderman itse
oli käynyt koulua Turussa ja tullut Berghamniin
töihin kalastajaksi, jossa hän alkoi opettaa lapsia
lukemaan ja kirjoittamaan. Söderman toimi opet-
tajana lopulta monta vuotta marraskuun lopusta
maaliskuuhun, aina muutaman viikon kerrallaan
jokaisessa kylässä. (Zilliaccus 1974.)

*”Söderman oli tuuheapartainen
mies, joka ryyppäsi joka pennin jon-
ka ansaitsi”* (Zilliaccus 1974)

Vuonna 1889 Alina Korrström aloitti työnsä Nötön
koulun ensimmäisenä omana opettajana. 1900-lu-
vun alussa koulua kävi noin 30 oppilasta. Yleensä
koulussa oli vain yksi opettaja, ja tämän vuoksi oli

käytössä suppeampi opetussuunnitelma. Kaksi
ensimmäistä vuosiluokkaa käytiin ”pikkukoulus-
sa”, mikä tarkoitti puoltatoista kuukautta opintoja
syksyllä ja samaa keväällä. Varsinainen koulu al-
koi vasta yhdeksänvuotiaana. (Eijderhamn 1999.)

Nötössä ei aluksi ei ollut oppilaskotia, vaan kauem-
paa tulleet ja Nötössä koulua käyvät majoitettiin
tiloille. Kotiin pääsi kauniilla säällä joka lauantai,
mutta sunnuntaina oli palattava, sillä maanantai
oli koulupäivä. Myrskyjen ja kelirikkojen aikaan
kotoa saatettiin olla hyvin pitkäänkin poissa. Van-
hemmat kävivät tervehtimässä lapsiaan silloin,
kun heillä oli asiaa pääsaarelle, esimerkiksi kaup-
paan. (ÅA 1992.)

1930-luvulla Lökhölmän koulu liitettiin Nötön
kouluun, mutta tämä ei kuitenkaan auttanut,
vaan vuonna 1967 Nötön koulu lakkautettiin op-
pilaspulan vuoksi. Nötön koulu ehti toimia noin 70
vuotta, kaiken kaikkiaan yhdeksän eri opettajan
johdolla. Tämän jälkeen Nötön koulun tiloissa toi-
mi aluksi Postipankki, ja pankin lakkauttamisen
jälkeen edelleen postikonttori aina vuoteen 1995
asti. 1990-luvun alussa Nötön kotiseutuyhdistys
peruskorjasi koulurakennuksen, joka toimii ny-
kyisin kotiseututalona. (Mattsson 2016.)

Vanhassa koulurakennuksessa on kaksi koulusa-
lia - iso luokkatila sekä veistoluokka. Lisäksi talos-
sa on entinen opettajan virka-asunto, joka koostui
kahdesta huoneesta sekä keittiöstä. Kotiseutu-
talon tiloissa toimii nykyisin kesäkahvila ja ison
koulusalin seinille ripustetaan vuosittain vaihtuva
kuvataidenäyttely.

Nötön koulu 1910-luvulla

Opettaja Agda Mattsson ja oppilaita 1940-luvulla

Nötön palvelut

Saariston taloudellinen nousukausi jatkui vielä läpi 1900-luvun alun vuosikymmenten. Hyvät satamat olivat vahvistaneet merenkulkua ja kauppayhteyksiä moneen suuntaan. 1950-luvulle saakka Nötönkin saarella toimi saha, posti, kolme pankkia ja ainakin kaksi kauppaa. Kalastajien, maanviljelijöiden ja merimiesten lisäksi Nötössä eli mm. suutari, räätäli, opettaja, kauppiaita ja veneenrakentajia.

Nötön osuuskuntakaupat ja kauppias Runar Abrahamsson

1900-luvun alussa Nötön saarella oli useita pienyrittäjien ylläpitämiä kyläpuoteja, joiden valikoimat eivät tosin olleet kummoiset - hiivaa, sokeria ja kahvia. Nötön ensimmäinen osuuskauppa ”Andelshandel” perustettiin vuonna 1919. Se olisi perustettu jo aiemmin, ellei sota olisi tullut väliin. Alkuun kauppa toimi vuokratiloissa kylän sataman vastarannalla, kunnes rakennettiin oma osuuskauppa, joka valmistui vuonna 1933 Kalvikiin. (ÅA 1992.) Rakennus on edelleen olemassa, mutta yksityisessä omistuksessa.

Kun Aspöstä kotoisin oleva Runar Abrahamsson, aloitti 1950 osuuskunnan omistaman Nötö Handelin myymälänhoitajana, oli Nötössä yli sata asukasta. Liiketaloutta Tukholmassa opiskelleesta Runar ”Stockmann” Abrahamssonista tuli Nötön tähänastisen historian tunnetuin kauppias. Hänen johdolla Nötö Handel toimi 38 vuoden ajan, vuosina 1950-1988. Leikkisän lisänimen ”Stockmann” kauppiaan kerrotaan saaneen, koska hinnat olivat korkeat ja niitä verrattiin tavaratalo Stockmannin hintoihin. Toisen tarinan mukaan Nötö Handelin valikoima oli niin laaja, että kauppaa voitiin verrata tavarataloon. Alkuaikoina kilpailu Andelshandelin kanssa oli ajoittain kovaa, mutta ahkerasta ja motivoituneesta kauppias Abrahamssonista tuli lopulta Nötön ainoa kaupanpitäjä.

Nötö Handel kuului Kesko-konserniin ja oli ensimmäinen K-kauppa saaristossa. Kaupparakennus oli alun perin melko pieni, siinä oli vain keittiö ja huone, mutta

Runar Abrahamsson rakennutti yläkertaan itselleen yksityisasunnon. Nötö Handel oli hyvin tyyppilinen maalaiskauppa, jossa oli kaksi tiskiä, ja sieltä sai kaikkea nuppineuloista traktoreihin - mutta ei välttämättä niinkään tuoretavaraa. Vuonna 1972 voimaan astuneen uuden terveydenhuoltolain myötä kaupankäynti alkoi uudistua, ja vaikka Abrahamsson vastusti ajatusta itsepalvelusta, kehui hän kuitenkin Nötön kaupan olleen mahdollisesti saariston ensimmäinen itsepalvelumyymälä. Abrahamsson kertoo myös Nötö Handelin myyneen olutta erikoisluvalla jo ennen kuin oluenmyynti vapautui, ja hän myös ensimmäinen, joka sai pitää kauppaa auki sunnuntaisin. (Seeskari 2004.)

Asiakkaita riitti, sillä kesäasukkaiden lisäksi Nötön leirintäalue oli suosittu retkeilykohde. Kun yhteysalus Östern toi tavaroita kylänlahden toiselle puolelle, Abrahamsson souti ne itse lahden yli kauppaan, joka sijaitsi samassa paikassa kuin nykyisin palveleva kauppa. (Seeskari 2004). Myös talvisin oli tärkeä pitää kauppaa auki, sillä Nötö Handel oli Andelshandelin lopetettua, ainoa palve-

Nötöläiset odottavat Östern-laivaa, jolla presidentti ja rouva Kekkonen saapuvat Nötöseen 1961

levä kauppa koko tienoolla - siitä oltiin riippuvaisia Borstössä, Aspössä, Berghamnissa ja Jurmossa sakka. Vaikeina talvina varastotäydennystä Nötön kaupalle toi maanpuolustusalue Varma ja Pansio, mutta luvattua toimitusta saattoi joutua odottamaan ulkona 30 kilometrin päässä sijaitsevalla laivaväylällä kokonaisen päivän. Abrahamsson ottikin suuria varastoja syksyisin, varmistaen näin, että kauppa pysyi auki koko talven. (ÅA 1993.)

Runar Abrahamssonia kunnioitettiin sekä henkilökohtaisella-, että ammatillisella tasolla. Hänet tunnettiin aikaansaavana ja avarakatseisena miehenä, joka kuitenkin vaali perinteitä. Runarin erityisharrastus oli ruoanlaittoa ja poikamiehenä hänellä oli mahdollisuus harrastaa sitä myös käytännössä. Häneltä onkin säilynyt jälkipolville reseptejä

saaristossa aiemmin suosituista herkuista kuten turskasta, vesilinnusta tai hylkeestä valmistetut ”kropot” sekä koko joukko muita ajalleen tyyppilistä raaka-aineistavalmistettuja saaristolaisherkuja. Kalaa ja lihaa monessa muodossa, tuorekala tietenkin kunniasijalla. (Zilliaccus 1974.)

Tarmolla ja hyviä suhteitaan hyödyntäen, sain Runar läpi hankkeen, jonka tuloksen rakennettiin uusi yhteysaluslaituri kylän puoleiselle rannalle. Hän kirjoitti Nötön tilanteesta Presidentti Kekkoselle ja vuonna 1961 Kekkonen tuli vierailukäynnille Nötöhön. Tämä oli suuri tapahtuma,

ja nötöläiset odottivat kukkimppujen kanssa presidenttiä saapuvaksi Östernillä. Vierailukäynti vakuutti Kekkosen siitä, että uusi laiturit tarvittiin, ja lisäksi muutenkin tukea ja kehitystä saaristoon.

Turskakropo

Turskan maksa jauhetaan ja suurstetaan ruisjauhoilla, seos maustetaan suolalla, ruohosipulilla ja sipulilla ja muovailaan pieniksi palloiksi eli ”kropoiksi”. Kropot keitetään miedosti suolatussa vedessä.

Kekkonen ja kauppias Runar Abrahamsson 1961

”Lehmät saivat kulkea vapaasti saarella, vain pihat olivat aidatut. Oli minun hommaani lapioida lehmänpaska pois tieltä, sillä olisihan ollut kauheaa, jos Kekkonen olisi astunut lehmänläjään!”

(Mattsson 2010)

Posti

Ennen kuin Nötön postipankin toiminta siirrettiin vanhan kansakoulun tiloihin, toimi Nötön posti-konttori Grannasin tilalan päärakennuksessa. Posti haettiin Nauvon Mattnäsistä Nötöseen, josta se jaettiin eteenpäin muille lähisaarille. Postia toimitettiin Nötöstä muille saarille noin kaksi, joskus kolme kertaa viikossa. Postin jako vei posteljoonilta helposti kokonaisen päivän - matkan varrella oli monta pientä saarta, ja asiaan kuului, että jäätiin kahville ja vaihdettiin tärkeimmät kuulumiset ja vasta sitten voitiin taas jatkaa matkaa. Postinkantajan tehtävä ei ollut ainoastaan tuoda viestejä mantereelta, vaan hän toimitti myös paketteja

saarilta toiselle sekä toimitti varastontäydennystä Nötö Handelista muihin saariin. Toisinaan hän kyyditsi myös ihmisiä. Kesällä posti jaettiin veneellä, talvella kuljettiin hevosella tai potkukelkalla. Myöhemmin myös mm. lumikelkalla tai ilmatyynyaluksella. Vuodesta 1962 lähtien aurattiin talvisiin Nauvosta saaristoon jäätieverkosto, mikä helpotti postinjakoa ja yhteyksiä mantereelta ja Nötöstä muihin saariin. Kelirikon aikaan avusti merivartiosto postin ja elintarvikkeiden kuljetuksessa saaristoon. (ÅA 1992.) Kun yhteysalus Utö aloitti liikennöinnin vuonna 1964, saapui posti Nötöhön sen mukana.

Terveydenhuolto

Vuosina 1948-1970 kiersi Folkhälsanin kelluva terveyskeskus saaristomerellä. Ensimmäinen laiva Lyckoslanten kiersi saaristossa pääasiassa rokotamassa ja hoitamassa vauvoja ja taaperoita. Lyckoslantenin mukana kiersi lääkäri ja terveydenhoitaja. Myöhemmin kulkeneen Gullkronan reitti oli laajempi, se kiersi sekä Turunmaan saariston että Ahvenanmaan ja Uusimaalaisen saariston.

Gullkronalla hoidettiin myös koululaisia sekä ajan riittäessä aikuisia. Gullkrona-laivan henkilöstöön kuului lääkärin ja terveydenhoitajan lisäksi myös hammaslääkäri. Laivalta löytyi hampaidenhoitovälineet sekä keuhkojen kuvauslaite. Gullkronan tulosta ilmoitettiin aina lehdessä, jotta kaikki saivat tiedon sen saapumisesta. Nötössä Gullkrona viipyi yleensä noin kaksi päivää.

Saariston autioituminen ja nykyaika

Saaristomeren väestömäärä saavutti huippunsa 1900-luvun vaihteessa. Vuosisadan alussa saaristolaiden kauppapurjehdus hiipui ja merenkulku keskittyi kaupunkeihin. Ensimmäinen maailmasota merkitsi saaristolaisille liikkuvuuden rajoittumista ja Venäjän luhistuminen 1918 sulki lopulta idän tuottavat silakkamarkkinat. Maaliikenne syrjäytti vesiliikenteen ja saaristosta tuli syrjäseutua. Ensin autioituivat kaukaisimmat luodot ja sitten perhe toisensa jälkeen alkoi muuttaa mantereelle. Väkiluku alkoi vähentyä saaristossa jo 1920-luvulta lähtien ja viimeisten sotien jälkeen työperäinen poismuutto saaristosta oli jo hyvin voimakasta. Ulkosaariston autioitumista kuitenkin viivytti kieltolaki ja sen mukanaan tuoma salakuljetus, joka tasasi toisaalta Venäjän kaupan loppumisen ja toisaalta pienimuotoisen varustamotoiminnan laskun taloudellisia vaikutuksia.

Nötökin pysyi asutettuna aina 1950-luvulle saakka, mutta pikkuhiljaa lähtivät palvelut ja työpaikat, ikärakenne vinoutui, kun nuorille ei ollut toimeentuloa saaristossa. Nötön toinen kauppa Andelshandel lopetti toimintansa, koulu suljettiin, puhelinkeskus automatisoitiin, postista loppuivat pankkipalvelut ja lopulta lakkautettiin postikonttorikin. Monien mielestä säännöllinen yhteysalus-

liikenne ja sähköt saatiin saarelle liian myöhään, jotta väki olisi voinut jäädä saarelle. Nötön saari sähköistettiin vasta vuonna 1989, tätä ennen sähkön taloille tuottivat saaren yhteiskäytössä olleet kaksi polttoöljyllä toimivaa generaattoria. Vauraalla Grannasin tilalla oli oma generaattori. Harvassa ovat nykyään ne ikkunat Nötössä, joista talvella loistaa valoa. Ympäri vuotis asukkaita on enää vain kourallinen.

Yleinen kiinnostus saaristoa kohtaan on viime aikoina kuitenkin noussut. Monet kotiseudultaan aikoinaan lähteneet nuoret ovat palanneet takaisin. Saariston elämä ja elinkeinot ovat viimeisen vuosisadan aikana muuttuneet ratkaisevasti, elinkeinojen muovaamat kulttuurimaisemat ja ympäristöt ovat jääneet vaille käyttöä, samalla kun loma-asutus ja matkailu muuttavat perinteistä elämisen ja työnteon leimaamaa saaristomaisemaa. Alue on matkailullisesti erittäin vetovoimainen, ja matkailuelinkeino onkin noussut tärkeäksi saaristossa. Vetovoimatekijöitä Saaristomeren kansallispuistosta ja sen yhteistoiminta-alueelta löytyy, alueella on useita kiinnostavia retkikohteita, retkisatamia, luontotupia sekä luonto- ja kulttuuripolkuja.

Svea Jansson

– kansankulttuurin tulkitsija Nötöstä SLS 367

Svea Jansson oli yksi pohjolan modernin ajan tunnetuimmista suullisen kansankulttuurin tulkitsijoista. Hänessä eli ruotsinkielisen kansankulttuurin aarrearkku, joka sisälsi toista tuhatta lastenlorua, kansanlaulua, keskiaikaista balladia sekä virttä, mutta kuului hänen repertoaariinsa myös tuoreempia iskelmiä ja populaarimusiikkiakin. Vanhimmat sävelmät olivat 1200-luvulta ja kulkeneet ainoastaan suullisena perimätietona sukupolvelta toiselle. (Häggman 2011)

Svea Jansson syntyi Nötössä 30. syyskuuta 1904 Isä Abel Konstantin Janssonin ja äidin Ida Sofia Gustava Janssonin neljäntenä lapsena. Kaiken kaikkiaan suurperheeseen syntyi kahdeksan sisarusta. Suurperheen elämä oli vaikeaa ja neljän vanhana Svea muutti Österängenin torppaan Isovanhempiensa luokse. Svea on kertonut lapsuutensa olleen onnellinen. (ibid.)

Svean isoäiti Eva Gustava Jansson oli syntynyt Hiittisissä. Hän sai 21 vuotiaana piian pestin Nötöstä, jossa hän tapasi kippari Adolf Janssonin. He saivat kolme lasta, joista keskimäinen oli Svean äiti. Isoäiti Eva oli luonteeltaan iloinen ja eläväinen, hän piti kovasti laulamisesta ja tanssimisesta. Hänet tunnettiin kylällä erityisen hyvänä laulajana. Isoäidiltään Svea oppi suurimman osan repertuaariinsa kuuluvista veisuista, jotka kulkivat perimätietona sukupolvelta toiselle. (ibid.)

Svean lapsuudessa oli tavallista, että laulettiin kun tehtiin töitä, kun soudettiin tai kun purjehdittiin. Yhdessä laulettiin kun tavattiin vapaa-aikana. Sunnuntai-iltaisina kirjoittivat tytöt oppimiaan viisuja ulkomuistista vihkoihinsa ja kopioivat niitä toisiltaan. (ibid.)

Nötön koulussa Svea sai kokemusta esiintymisestä, oppi lukemaan ja kirjoittamaan sekä tulkitsemaan raamattua. Svea olisi halunnut jatkaa

opintojaan Turun tyttökoulussa, mutta perheen varallisuus ei riittänyt tähän. Svea toimi yhteisönsä aktiivisena jäsenenä ja liittyi vuonna 1920 Nötön nuorisoseuran kuoroon. Kun kuoron aktiivisuus alkoi hiipua 1920-luvun loppupuolella, jatkoi hän laulamista Nötön Marttojen kokoontumisissa. (ibid.)

Isovanhempiensa kuoltua jäi Svea asuman poikansa Olof Klasin (s.1926) kanssa Österängeniin. Elämä Nötössä oli köyhää, elantoa Svea hankki kalastamalla, neulomalla ja virkkaamalla. Kun kalansavustamo Nötössä aloitti toimintansa sai Svea sieltä elantonsa. (ibid.)

Svea oli aina haaveillut laulajan urasta, mutta vasta 1939 hänen jo asuessa Korppoossa toisen poikansa Stig Gerhardin (s. 1934) kanssa alkoi haave toteutua, kun turkulainen musiikinopettaja, säveltäjä ja folkloristiikan tutkija Greta Dahlström otti häneen yhteyttä. Greta oli tavannut Svean Nötössä vuosia aikaisemmin ja pannut merkille nuoren tytön laajan folkloristisen kokoelman, joista suurin osa oli tallennettuna ainoastaan hänen päässään. Dahlström ymmärsi, että muistiin tallennettu kulttuuriperintö oli mittaamattoman arvokas ja että se oli saatava tallennettua myös tulevia sukupolvia varten. Svea kutsuttiin Turkuun, jossa hän levytti useita kymmeniä kansanlauluja. Levyä soitettiin Ruotsin radiossa ja tieto ainutlaatuisesta nötöläisestä kansanrunojen ja -laulujen tulkitsijasta levisi Ruotsiin. Meni kuitenkin vielä lähes kaksikymmen-

tä vuotta, ennen kuin tapaninpäivänä 1958 Ruotsin radio kutsui Svean ohjelmaan laulamaan ja hänestä tehtiin henkilöhaastattelu. Nyt Svea tunnustettiin niin Ruotsissa kuin Suomessakin merkittävänä folkloristiikan tulkitsijana ja katoavan kulttuuriperinnön vaalijana. Samana vuonna Svea muutti Tukholmaan, missä hän jatkoi kansankulttuurin tallentamista ruotsinkielisten kansansävelmien arkistolle. Kun Ruotsin radio vuonna 1962 julkaisi albumikokoelman ”Den medeltida balladen” tuli Sveasta tähti. Hänen tulkintojaan soitettiin radiossa, hänestä tehtiin haastatteluja sekä radioon että televisioon ja hän sai esiintyä täysille saleille. Hänen nuoruudenhaavensa oli nyt toteutunut! (ibid.)

Vuonna 1964 Svea vastaanotti Nordiska museetin Arthur-Hazelius -mitalin tunnustuksena työstään kansanperinteen vaalijana. Vuonna 1978 julkaisiin albumi ”Svea Jansson sjunger visor från Åbolands skärgård”, joka sisälsi Svean aikaisemmin tallentamia kansanlauluja. (ibid.)

Svea asui koko loppuelämänsä Ruotsissa ja kuoli 1. joulukuuta 1980 Skövdessä. Vain muutama päivä kuolemansa jälkeen, Suomen itsenäisyyspäivänä, hänelle olisi ojennettu Pro-Finlandia mitali. Svea Janssonin tuhkauurna lepää Nötön kappelin kirkomaalla.

Lopuksi

Saaristosta on luotu kuvaa alueena, jossa on vuosisatoja eletty ”perinteisellä” tavalla. Tässä mielikuvassa rantaniityllä laiduntavat lehmät ja lampaat ja ulapalla lipuu puinen kalastusvene. Todellisuus on ja on ollut toisenlainen. Saaristomme historia on ollut muutoksen historiaa. Muutokset ovat vaatineet alueen asukkailta sopeutumiskykyä sekä eri aikakausien tarpeiden ja mahdollisuuksien hyväksymistä ja hyödyntämistä.

Ehkä sinulle lukijana heräsi kysymyksiä ja haluat tietää lisää jostakin vaiheesta taikka aiheesta. Voit aloittaa tutustumalla Nötön kotiseutuyhdistyksen *notohbf.auf.fi* sivuilta löytyvään virtuaaliseen *Kulttuuripolkuun*. Fyysisesti kulttuuripolku seuraa kyläteitä ja kiertää Nötön vanhoista tiloista koostuvan kyläkokonaisuuden. Reitillä pääsee tutustumaan kantatilojen lisäksi muun muassa tuulimyllyyn, vanhaan kansakouluun sekä kappeliin. Sähköisellä karttapohjalla pääset tutustumaan reitin varrella oleviin kohteisiin tarkemmin. Klikkaamalla kohteita kartalla saat niistä lisätietoa. Reitti lähtee kylän satamasta ja on merkitty maastoon valkoisilla nuolilla. Jos haluat tutustua Nötön monimuotoisiin luontotyyppeihin, saariston syntyt historiaan sekä arkeologisiin muinaisjäänneksiin, löydät samalta sähköiseltä karttapohjalta luontopolun kohteineen. Klikkaamalla kohteita kartalla saat niistä lisätietoa. Aidoimman elämyksen saat kuitenkin kiertämällä reitit paikan päällä.

Tätä julkaisua varten on kerätty lähdemateriaalia tietokirjallisuudesta, arkistoihin ja päiväkirjoihin. Paljon tietoa on haettu myös erilaisilta internetsivustoilta. Erilaiset arkistot ovat täynnä historiallista materiaalia, kuvia, tekstejä ja muita tallenteita, joita kannattaa hyödyntää. Jos arkistojen, kirjastojen ja museoiden aarteet kiinnostavat, on hakuohjelma *Finna.fi* hyvä paikka aloittaa.

Lämpimästi suosittelen myös tutustumaan seuraaviin Saaristomerta käsitteleviin teoksiin: Benedict Ziliaccuksen *Ulkosaaristossa* sekä Stefan Lundbergin *Saaristokirja*. Näistä saa lukija elävästi kuvan saaristomeren historian vaiheista. Ensin mainitusta löytyy myös koko joukko Kauppias Runar Abrahamssonin saaristolaisherkkujen reseptejä.

Muistelmiaan lapsuudestaan ja nuoruudestaan Nötössä ovat kirjoittaneet sekä Guy Ejderhman (*En Nötöbos upplevelser av dramatik, livsvilkor och historik*) ja Krister Mattsson (*Morotstjuven sekä Backaiten*).

Metsähallituksella ja Ympäristöministeriöllä on paljon julkaisuja, jotka käsittelevät saaristomeren luontoa ja kulttuurimaisemaa sekä niiden suojelua. *Luontoon.fi* sivustolta saa matkailija ja seikkailija tietoa saaristomeren kansallispuistosta.

Perinneveneistä kiinnostuneen kannattaa käydä katsomassa *Puuveneet.net* sivustoa ja jos Turun seudulla liikennöineiden höyrylaivojen historia kiinnostaa, niin *Turkusteamers.com* on oikea paikka.

Folkhälsanin Lounaissuomen saaristossa kiertäneitä terveyskeskuslaivoja käsittelevän artikkelin voi lukea kokonaisuudessaan täältä: <http://www.sls.fi/sites/default/files/pdf/1705.pdf> ja Ann-Marie Häggmanin kirjoittamaan artikkeliin Svea Janssonin elämän vaiheita pääsee tutustumaan tämän linkin kautta: <http://www.blff.fi/artikel.php?id=9599>

Lähdeluettelo

Ejderhamn, G. 1991. En Nötöbos upplevelser av dramatik, livsvillkor och historik

Faunatica 2013

http://www.faunatica.fi/raportit/Faunatica_Raportti_Paraisten_Nauvon_SCI_Natura-arviointi_2013.pdf

Forsell, H (Toim.), 1986. Sea Fnland – Kuvia Suomen merihistoriasta. Museovirasto

Häggman, A-M. Källan 2011 : 1, s. 10-14, Helsingfors : Svenska litteratursällskapet i Finland

Jansen Pekka. 2017. Haastattelu Nötössä elokuussa 2017.

Kuusisto, E. 2015. Saaristoaisainneuvottelulautakunta, työ- ja elinkeinoministeriö.

http://mmm.fi/documents/1410837/1948019/Suomi_Saarten_ja_vetten_maa_esite_suomi.pdf/d7821c0f-2bac-4242-acac-2945bdf687e6

Lintuatlas 2017, <http://atlas3.lintuatlas.fi/tulokset/ruutu/666:320>

Lundberg, S. 2003. Saaristokirja. Huvudstadsbladet

Mattsson, Krister 2010. Morotstjuven

Mattsson, Kristin 2016. Nötö skola – Historik (julkaisematon)

Metsähallitus2014,

<https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Muut/suomenlahtiselvitys.pdf>

Nikkilä, P. 1986. Rakennushallitus. Saaristomeren rakennusinventointi.

Nordkvist, J. 2007. Turunmaan ulkosaariston asukasselvitys. Turunmaan seutu ry.

Seeskari, D. 2004. Kauppias Runar Abrahamssonin haastattelu.

Tuovinen, T. 1991. Finska Skären. Konstsamfundet.

Tuovinen, T. 2001. Tidskriften Skärgård <http://www.skargard.fi/arkiv/2001-3/tuovinen.htm>

Wikipedia 2017, <https://fi.wikipedia.org/wiki/Saaristomeri>

WWF 2014, <https://wwf.fi/mediabank/6184.pdf>

Ympäristöministeriö 1992. Arvokkaat maisema-alueet - Maisema-alue työryhmän mietintö II. YM:n mietintö 66/1992.
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/29087>

Zilliacus B.1974. Ulkosaaristossa. Tammi

Zilliacus, K. 1991. Finska Skären. Konstsfundat

Abo Akademi (ÅA). Kansantieteen arkisto. Nötön asukkaiden haastatteluja vuodelta 1992

Välkommen till **Nötö**, en av Skärgårdshavets största öar. Nötö har ett kulturhistoriskt välbevarat bysamhälle som består av gamla gårdar. I mitten av byn står väderkvarnen. På gångavstånd från hamnen finns kapellet som är byggt år 1756. Forngravarna på öns norra sida vittnar om Nötös anrika historia, liksom den gåtfulla klockartesen som man kan spela på. Nötös natur är mångsidig, landskapet präglas av vidsträckt fält och tätta tallskogar. För att bekanta sig med Nötö och öns sevärheter kan man gå olika vandringstugor som är planerade för besökare. På notohbf.auf.fi finns en virtuell tur med mera information om Nötös sevärheter.

Kulturstigen (2 km) följer byvägarna via de gårdar som utgör Nötö by. Stigen går också via väderkvarnen, folkskolan och kapellet. Kulturstigen börjar vid hamnen och är märkt ut med vita pilar.

Landskapstigen (3,5 km) går mot nordöst längs Mjösundsvägen. På vägen finns Klockarstenen och längre norrut hittas forngravarna. Tillbaka kan man gå längs bergstigen som går över klipporna och erbjuder fina utsiktställen. Stigen mynnar ut vid Norrgrannas.

Vägen till **Nötös sydvästra udde** (4 km) går söderut förbi kapellet och vänder sedan mot sydväst. Stigen går förbi ett stort klapperstensfält och långt ute på udden står **jättekastet**. Från udden öppnar sig en vacker utsikt mot Nötöfjärden, speciellt vid solnedgången.

Kulturstigen Kulttuuripolku

1. Sögarinnar
2. Valdeinnar/Valdinnar
3. Baggrannur & Rakkur
4. Nörgrannur
5. Hærberg
6. Grannur
7. Söðgrannur
8. Gættur
9. Hættur/Hættinn/Gættur/Hættinn
10. Kúttur
11. Kappellur/Kappellinn
12. Nýgrannur "Óppur"
13. Vöðgrannur "Næðinn"

notohbf.auf.fi

Sevårdheter
Nähtävydet

Tervetuloa **Nötöhön**, yhdelle saaristomeren kansallispuiston suurimmista saarista.

Taalla on jäljellä kulttuurihistoriallisesti arvokas vanhoista tiloista koostuva kylä, jonka keskellä seisoo vanha tuulimylly ja muutaman minuutin kävelymatkan päässä kylän satamasta vuonna 1756 rakennettu kappeli. Nötön muinaisesta historiasta kertovat pohjoiskarjesta löytyvät muinaishaudat sekä arvoituksellinen soiva kivi. Nälkäläisen luonto on monipuolinen. Maisema vaihtelee niityistä mäntymetsiin ja korkeisiin kallioihin. Nötön nähtävyyksiin ja luontoon on mahdollista tutustua vierailijoita varten suunniteltuja reittejä pitkin. **Notohof.auf.fi** sivustolla sijaitsevan sähköisen karttaphojan avulla pääset tutustumaan reittien varrella oleviin kohteisiin tarkemmin.

Kulttuuripolku (2 km) seuraa kyläteitä ja kiertää Noton vanhoista tiloista koostuvan kyläkokonaisuuden. Reitin varrella näet kantatilojen lisäksi muun muassa tuulimyllyn vanhan kansakoulun sekä kappelin. Reitti lähtee kylän satamasta ja on merkattu maastoon valkoisilla nuolilla.

Maisemareitti (3,5 km) kulkee vanhaa kylätietä pitkin koilliseen soivalle kivelle. Matkalla on mahdollista poiketa saaren pohjoiskärjessä sijaitsevilla muinaisauendoilla ja palata kalliota myötäilevää näköalareittiä takaisin kylälle.

Nötön Jounaiskäski (4 km). Kahden kilometrin päässä satamasta selouso suuri **siirtolohi**. Reitti kulkee ensin kylästä pitkin etelään kappelin ohii ja kääntyy sitten lounaaseen. Matkalla ohitetaan laaja piirunpelti. Auringonlaskun aikaan lounaiskäskistä avautuu upea näkymä Nötön selälle.

Nötö

N 59°57.1'E 21°44.8'

